
ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 336.76

Я. В. Петраков, к. е. н., доцент**ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ: СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ**

Анотація. У статті проведено дослідження економічної сутності категорії «фінансові інструменти» на основі вивчення точок зору українських учених і нормативно-правових документів. Запропоновано розширити класифікацію фінансових інструментів в розрізі похідних цінних паперів структурованими продуктами і кредитними деривативами, в розрізі фінансових зобов'язань - піринговим кредитуванням.

Ключові слова: фінансові інструменти; фінансовий ринок; фінансові активи; посередники; деривативи; цінні папери.

Я. В. Петраков, к. э. н., доцент**ФИНАНСОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ: СУЩНОСТЬ И КЛАССИФИКАЦИЯ**

Аннотация. В статье проведено исследование экономической сущности категории «финансовые инструменты» на основе изучения точек зрения украинских ученых и нормативно-правовых документов. Предложено расширить классификацию финансовых инструментов в разрезе производных ценных бумаг структурированными продуктами и кредитными деривативами, в разрезе финансовых обязательств – пириговым кредитованием.

Ключевые слова: финансовые инструменты; финансовый рынок; финансовые активы; посредники; деривативы; ценные бумаги.

I. V. Petrakov, Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor**FINANCIAL INSTRUMENTS: NATURE AND CLASSIFICATION**

Abstract. The paper aggregates the research results of the economic substance of the category "financial instruments" on the basis of the study perspectives of Ukrainian scientists and legal documents. It is proposed to extend the classification of financial instruments in the context of derivatives with structured products and credit derivatives, in the context of financial liabilities – with peer- to- peer lending.

Keywords: financial instruments; financial market; financial assets; intermediaries; derivatives; securities.

Постановка проблеми. Глобальна фінансіалізація світової та регіональних економічних систем, яка проявляється у превалюванні фінансового сектору над реальним, у зростанні спекулятивних тенденцій в операціях з фінансовими активами, у стрімкому нарощенні фінансових потоків, не підкріплених реальними активами, спричинила появу низки нових фінансових інструментів, здатних задовольнити потреби потенційних реципієнтів.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Дослідженню економічної сутності та класифікації фінансових інструментів присвячено значну кількість наукових публікацій, зокрема, О.В. Абакуменко [18-21], І. М. Бурденко, А. Т. Головка [10], А.П. Данкевича [5], В. В. Корнєєва [12], В. Л. Чеснокова [11] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на існуючі напрацювання, проблема розширення спектру фінансових інструментів з урахуванням викликів

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

сучасності та потреб їх реципієнтів, залишається актуальною та вимагає приділення значної уваги.

Постановка завдання. Метою статті є ідентифікація сутності фінансових інструментів та розширення їх спектру.

Виклад основного матеріалу дослідження. При ідентифікації сутності фінансових інструментів найчастіше звертаються до національних та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

У П(С)БО 13 "Фінансові інструменти" [1] зазначається, що «фінансовий інструмент - це контракт, який одночасно зумовлює виникнення (збільшення) фінансового активу в одного підприємства і фінансового зобов'язання або інструменту власного капіталу в іншого».

Схоже визначення дає МСФЗ 32 "Фінансові інструменти: розкриття і подання" [2] : фінансовий інструмент (financial instrument) - це будь-який договір, у результаті якого одночасно виникають: фінансове зобов'язання або пайовий інструмент в однієї сторони і фінансовий актив - у іншої.

Ходаківська В. П. та Данілов О. Д. визначають фінансові інструменти як різноманітні фінансові документи, які обертаються на ринку, мають грошову вартість і за допомогою яких здійснюються операції на фінансовому ринку [3].

На перший погляд, визначення, що пропонує Іващенко О. А. [4], ідентичне наведеним вище: «фінансовий інструмент» визначається як будь-який стандартизований контракт, що започатковує виникнення фінансового активу в однієї сторони та фінансового зобов'язання у вигляді певного базового активу в іншої сторони й укладається з метою хеджування та страхування комерційних ризиків.

Проте, на відміну від визначень, наведених у П(С)БО 13 та МСФЗ 32, тут акцентується на меті використання фінансових інструментів – хеджування та страхування комерційних ризиків.

Більш ґрунтовно підходить до визначення фінансових інструментів Данькевич А. П. [5], що виділяє вимоги, яким вони повинні відповідати: фінансові інструменти - це певною мірою права на ресурси (активи), які повинні відповідати таким вимогам: вільний обіг (здатність купуватися та продаватися на ринку, виступати як самостійний платіжний інструмент, що полегшує обіг інших товарів); доступність (можливість бути об'єктом усіх видів угод (позики, дарування, зберігання тощо)); стандартність (випуск однорідними серіями, класами тощо); документальність (повинні містити передбачені законодавством реквізити, відсутність будь-якого з них вказує на їх недійсність); регулювання і визнання державою (мають регулюватися та бути визнані державою як передумова довіри до них); ліквідність (здатність бути швидко реалізованими без істотних втрат для держателя); ризик (можливість втрат, що пов'язані з інвестиціями у фінансові інструменти). Маслова О. С. та Опалов О. А. [6, с. 18] визначають фінансові інструменти як особливі товари фінансового ринку, які мають фінансове походження та виступають об'єктом купівлі-продажу на відповідних сегментах фінансового ринку. Проте, важко погодитись з тим, що фінансові інструменти є товаром. В даному контексті ми поділяємо думку Абакуменко О. В., яка стверджує, що товаром на фінансовому ринку виступає саме фінансовий актив, а не інструмент [7].

Закон України "Про цінні папери та фондовий ринок" [8] містить визначення категорії "фінансові інструменти", яке ототожнює поняття "фінансові інструменти" та "цінні папери": "фінансові інструменти - це цінні папери, строкові контракти (ф'ючерси), інструменти грошового обігу, відсоткові строкові контракти (форварди), строкові контракти на обмін (на певну дату в майбутньому) у разі залежності ціни від відсоткової ставки, валютного курсу чи фондового індексу (відсоткові, курсові чи індексні свопи), опціони, що дають право на купівлю або продаж будь-якого із зазначених фінансових інструментів, у тому числі тих, що передбачають грошову форму оплати (курсіві та відсоткові опціони)". Таке звуження обмежує сферу використання фінансових інструментів та їх перелік.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

Фактично, аналогічним чином звужене трактування фінансових інструментів у Загороднього А. Г. та Вознюк В. Г., які трактують їх як різноманітні види ринкового фінансового продукту, зокрема, цінні папери, грошові зобов'язання, валюта, ф'ючерси, опціони, депозитні свідоцтва, кредитні договори, страхові поліси тощо [9, с. 191].

Беззаперечним є визначення, що пропонують Головка А. Т., Лаптев С. М., Кабанов В. Г.: фінансовий інструмент – це будь-який інструмент у письмовій формі або електронному вигляді, який має грошову вартість або підтверджує грошові операції [10, с. 8]. Проте, відсутній акцент на сфері використання таких інструментів та їх властивостях.

Ми поділяємо позицію Чеснокова В. Л. [11, с. 3], який трактує фінансові інструменти – як, по-перше, фінансові документи, продаж або передача яких забезпечує отримання фінансових ресурсів, тобто засоби, за допомогою яких здійснюється функціонування самої фінансової сфери, по-друге, - носії інформації про грошові операції, по-третє, це різноманітні види ринкового продукту фінансової природи, які є фіксаторами майбутніх чи минулих фінансових подій.

Вдале визначення дефініції наводить і Корнєєв В. В. : фінансові інструменти вказують на спосіб впровадження фінансової послуги при проведенні операцій з фінансовими активами (капіталом). Власне використання фінансових інструментів сторонами угоди і є одночасно наданням-споживанням фінансових послуг [12, с. 30].

На наше переконання, фінансовими інструментами слід вважати фінансові документи, рух яких призводить до зростання обсягів фінансових ресурсів та отримання кумулятивного ефекту від їх інвестування продуцентами та реципієнтами фінансових активів.

Відповідно до П(С)БО 13, фінансові інструменти поділяються залежно від умов, зазначених у контракті, на: фінансові активи, фінансові зобов'язання, інструменти власного капіталу, похідні фінансові інструменти (рис.1).

В цілому погоджуючись з наведеною на рис.1 класифікацією, вважаємо за необхідне розширити наведені в ній окремі структурні елементи.

Зокрема, в розрізі фінансових зобов'язань пропонуємо виділити таку форму мікрокредитування, як пірингове кредитування.

Термін «пірингове кредитування» («peer-to-peer», «p2p», «person-to-person - кредитування») передбачає процес видачі та отримання позик без використання в якості посередників традиційних фінансових інститутів. Як правило, пірингове кредитування реалізується за допомогою інтернет-платформ, де користувачі можуть виступати як в ролі кредитора, так і в ролі позичальника [13].

Використання інтернет-платформ полегшує координацію між дрібними позичальниками та формує кредитні відносини за схемою «рівний-рівному», де кредит не є трансакцією єдиного суб'єкту, а виступає як агрегація ряду дрібних позик [14].

Процес отримання позики відбувається наступним чином. Позичальник заповнює форму, де вказує інформацію про розмір позики та її мету. Статистика показує, що найчастіше кошти залучаються позичальником для розвитку дрібного бізнесу та вирішення побутових проблем чи оплати освіти. Кредитори натомість вирішують, яку суму коштів вони готові надати позичальнику. Коли заявка набирає необхідну суму коштів, то перераховуються позичальнику, і надалі позичальник обслуговує боргові зобов'язання у відповідності до узгоджених вимог. Тривалість позик знаходиться в межах до трьох, іноді п'яти років. Налаштування онлайн-платформ дозволяють проводити усі виплати в автоматичному режимі.

Незважаючи на те, що більшість компаній діють відповідно до цієї стандартної процедури видачі мікрокредитів, деякі компанії намагаються модифікувати її.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

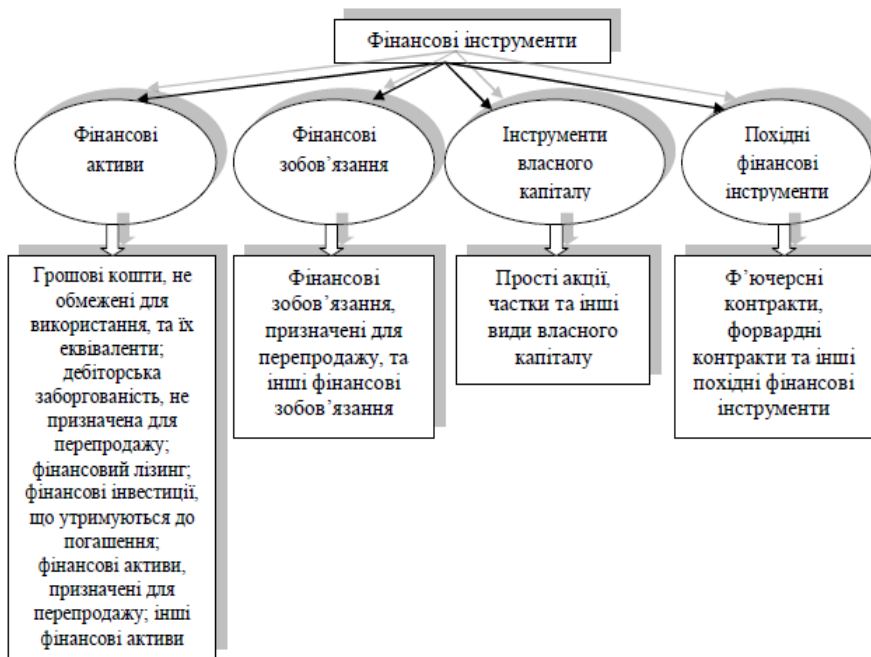

Рис.1 Класифікація фінансових інструментів відповідно до П(С)БО 13.

Так, платформа мікрокредитування «United Prosperity» використовує варіацію моделі мікрокредитування: відстежує надійність позичальника й може надавати гарантію щодо отримання мікрокредиту в місцевий банк, який потім видає збільшену вдвічі суму кредиту мікропідприємцю. «United Prosperity» стверджує, що це забезпечує значний фінансовий леверидж при отриманні кредиту та дозволяє мікропідприємцю долучитися до формування кредитної історії, яка може знадобитися для майбутніх більших кредитів у традиційних фінансових установах [14].

Пірингове кредитування відрізняється від традиційного тим, що використовує інформацію про позичальників, яка поступово накопичується в системі, що в подальшому дозволяє проводити так званий «скоринг» – обрахування надійності позичальника. Ця процедура є аналогом таких механізмів, як кредитна історія, гарантії, застави, які спрямовані на усунення інформаційної асиметрії та зниження ризиків у сфері традиційного кредитування. «Скоринг» дозволяє диференціювати відсоткові ставки для осіб, що мають різний за надійністю кредитний досвід. Кредитор має вибір: отримувати йому більш низький чи високий відсоток, обираючи позичальників із менш надійною оцінкою кредитної історії.

До переваг пірингового кредитування слід віднести: нівелювання окремих недоліків традиційних кредитних механізмів; спрощення для позичальників процедури подання заявки та обґрунтування необхідності отримання коштів; нижчі ставки по кредитах порівняно зі ставками традиційних фінансових інститутів, простіші схеми нарахування відсотків. Дрібні інвестори мають змогу отримати дохід, який може бути вище за дохід по акціям та облігаціям.

Серед похідних цінних паперів слід виділити, на нашу думку, структуровані цінні папери, а також кредитні деривативи.

Структурований фінансовий продукт можна визначити як цінний папір, сконструйований шляхом поєднання в єдиний інструмент первинного цінного паперу (акції, облігації) та одного або декілька похідних цінних паперів [15] з метою підвищення ліквідності, диверсифікації ризику та оптимізації доходу. Під структурованими цінними паперами зазвичай розуміють класичні цінні папери, комбіновані з будь-яким видом деривативів.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

Найбільш вдала класифікація структурованих фінансових продуктів наведена у Абакуменко О. В. [15; 16] (рис.2).

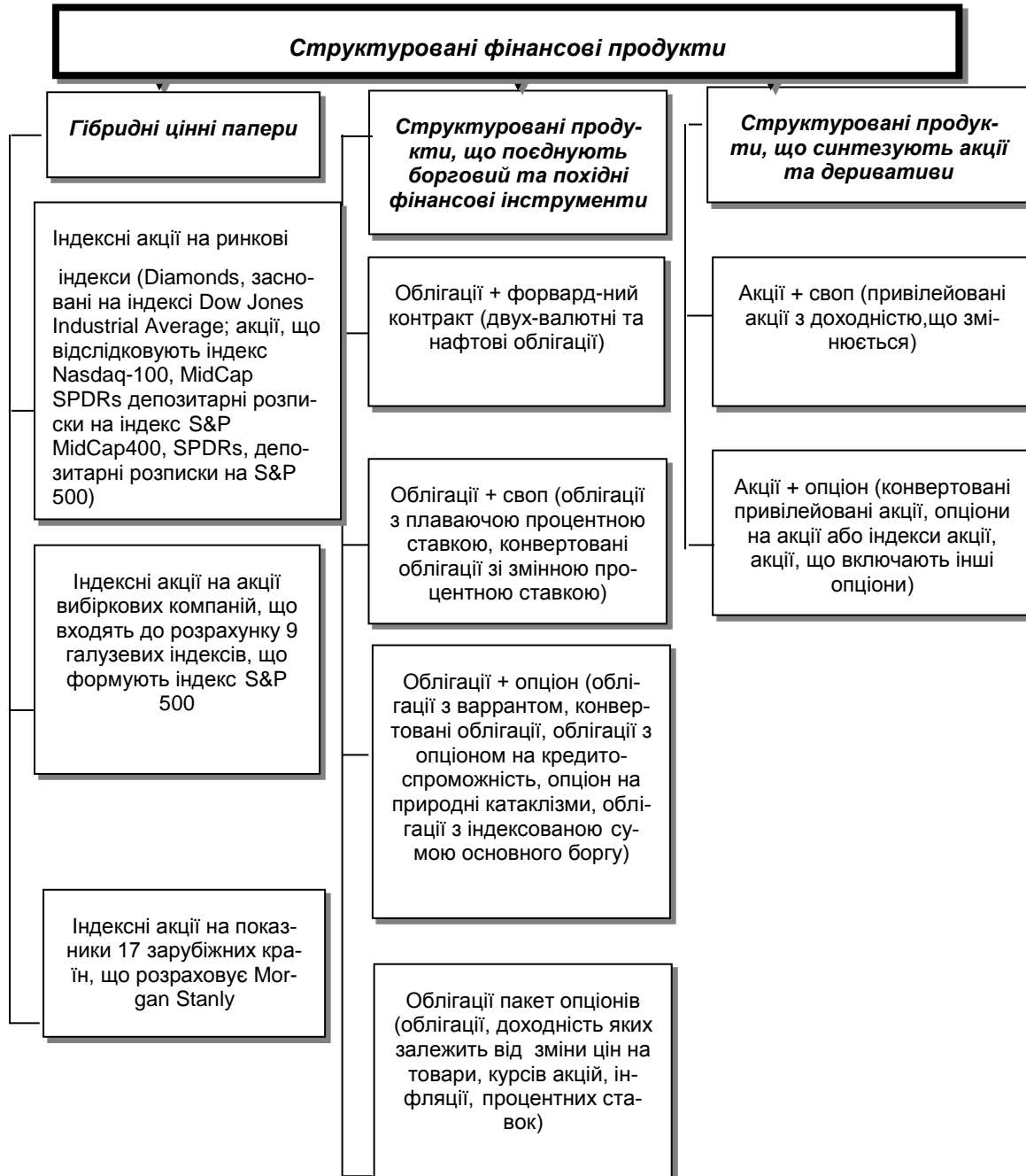

Рис. 2 Укрупнена класифікація структурованих фінансових продуктів

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

Кредитні деривативи – це вид структурованих фінансових інструментів, які відокремлюють кредитний ризик від активу та дозволяють бенефіціару перенести кредитний ризик, цим активом, на гаранта [17].

Як зазначається у [17], поява повноцінного ринку кредитних деривативів є об'єктивною необхідністю, дозволяючи підприємствам та фінансовим посередникам оптимізувати структуру кредитного портфелю, не обтяжуючи баланс надмірною дебіторською заборгованістю; застрахувати ризики неплатоспроможності контрагентів при відносно невеликих затратах; забезпечити безперебійний процес фінансування та активізувати роботу банківської та фінансової системи країни в цілому.

Висновки. Проведене дослідження щодо сутності фінансових інструментів дало підстави визначати їх як фінансові документи, рух яких призводить до зростання обсягів фінансових ресурсів та отримання кумулятивного ефекту від їх інвестування продуцентами та реципієнтами фінансових активів. Класифікація фінансових інструментів доповнена в розрізі похідних цінних паперів - структурованими продуктами і кредитними деривативами, в розрізі фінансових зобов'язань - піринговим кредитуванням.

Література

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01>.
2. Міжнародні стандарти фінансової звітності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minfin.gov.ua/document/92444/MSBO_32.pdf.
3. Ходаківська, В. П. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. / В. П. Ходаківська, О. Д. Данілов. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2001. – 501 с.
4. Іващенко, О. А. Фінансово-інституційні інструменти управління ризиками у зовнішньоекономічній діяльності. – 08.05.01. – Укр. акад. зовн. торгівлі. – К., 2006. – 21 с.
5. Данькевич, А. П. Фінансові інструменти: особливості визначення, класифікації та обігу / А. П. Данькевич // Наукові праці НДФІ. - № 1(46). – 2009. – С. 64-74.
6. Маслова, О. С. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. / О. С. Маслова, О. А. Опалов. – К. : Кондор, 2006. – 192 с.
7. Абакуменко, О. В. Розвиток кон'юнктури фінансового ринку України: Монографія / О. В. Абакуменко. – Чернігів: ПАТ «ПВК «Десна», 2013. – 464 с.
8. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 31. – Ст. 268.
9. Загородній, А. Г. Ринок фінансових послуг : Термінологічний словник : термінологічний словник / А. Г. Загородній, В. Г. Вознюк. - Львів : Бескид Біт, 2008. - 544 с.
10. Головка, А. Т. Ринки фінансових інструментів та їх інфраструктура : монографія / А. Т. Головка, С. М. Лаптев, В. Г. Кабанов. – К. : Університет економіки та права «КРОК», 2009. – 560 с.
11. Чесноков, В. Л. Фінансові інструменти : навчальний посібник. – К. : ЦУЛ, 2008. – 288 с.
12. Корнєєв, В. В. Фінансові посередники як інститути розвитку : монографія / В. В. Корнєєв. – К. : Основа, 2007. – 192 с.
13. Banking without banks // The Economist. Finance and economics. – 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economist.com/news/finance-and-economics/21597932-offering-both-borrowers-and-lenders-better-deal-websites-put-two>.
14. Петрушенко, Ю. М. Новітні підходи до фінансування розвитку місцевих громад: від реконізму до р2р-кредитування / Ю. М. Петрушенко // Вісник Української академії банківської справи. – 2014. – № 1 (36). – С. 90–94.
15. Абакуменко, О. В. Фінансові інновації на ринку цінних паперів / О. В. Абакуменко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №12 (66). – С. 17-22.
16. Абакуменко, О. В. Сутність та механізм фінансового інжинірингу / О. В. Абакуменко // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 1 (67). – С. 125-130.
17. Абакуменко, О. В. Кредитні деривативи як інструмент зменшення фінансових ризиків / О. В. Абакуменко // Культура народів Причорномор'я. – 2007. – №102. – С.204-207.
18. Абакуменко, О. В. Фінансові аспекти сек'юритизаційних угод / О. В. Абакуменко // Інвестиції: практика та досвід. – 2008. – №8. – С. 21-23.
19. Абакуменко, О. В. Модель гармонізації бюджетної та грошово-кредитної політики, орієнтована на розвиток / О. В. Абакуменко, Л. О. Коваленко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №7 (121). – С.241-251.
20. Абакуменко, О. В. Моделювання рівня конкуренції на фінансовому ринку України / О. В. Абакуменко // Бізнес-інформ. – 2013. – № 5. – С. 302-310.
21. Абакуменко, О. В. Моделювання пропозиції на фінансовому ринку України / О. В. Абакуменко // Проблеми економіки. – 2013. – № 1. – С. 283-290.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА**References**

1. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 13 «Finansovi instrumenty» [Ministry of Finance of Ukraine (2001), "Regulations (standard) accounting 13 "Financial Instruments". Retrieved from : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01> (Accessed 29 August 2016).
2. Mizhnarodni standarty finansovoi zvitnosti [International Accounting Standards Board (2011), "International Accounting Standards" (Ukrainian translation)]. Retrieved from : www.minfin.gov.ua/document/92444/MSBO_32.pdf (Accessed 29 August 2016).
3. Khodakivska, V. P., Danilov, O. D. (2001), Rynok finansovykh posluh [Financial services market], Akademiia DPS Ukrainy, Irpin', Ukraine.
4. Ivaschenko, O. A. (2006), Finansovo-institutsiini instrumenty upravlinnia ryzykamy u zovnishnoekonomichnii diialnosti [Financial and institutional instruments of risk management in foreign economic activity]. Ph.D. Thesis, World economy and international economic relations, Ukrainian Academy of Foreign Trade, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
5. Dankevych, A. P. (2009), Finansovi instrumenty : osoblyvosti vyznachennia, klasyfikatsii ta obihu [Financial Instruments: features definition classification and circulation]. Naukovi pratsi NDFI, vol. 1, pp. 64–74 [in Ukrainian].
6. Maslova, O. S. and Opalov, O. A. (2006), Rynok finansovykh posluh [Financial services market], Kondor, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
7. Abakumenko, O. V. (2013), Rozvytok kon'iunktury finansovoho rynku Ukrainy [Development of financial market Ukraine], PAT «PVK «Desna», Chernihiv, Ukraine [in Ukrainian].
8. Pro tsinni papery ta fondovyi rynek: Zakon Ukrainy vid 23.02.2006 # 3480-IV [The Law of Ukraine "On Securities and Stock Market]. (2006). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy - The Verkhovna Rada of Ukraine vol. 31, p. 268 [in Ukrainian].
9. Zahorodnyi, A. H., Vozniuk, V. H. (2008), Rynok finansovykh posluh: Terminolohichnyy slovnyk, [Financial Services Market : Glossary], Beskyd Bit, Lviv, Ukraine [in Ukrainian].
10. Holovko, A. T., Laptiev, S. M. and Kabanov, V. H. (2009), Rynky finansovykh instrumentiv ta ikh infrastruktura, [Markets of financial instruments and their infrastructure], Universytet ekonomiky ta prava «KROK», Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
11. Chesnokov, V. L. (2008), Finansovi instrumenty, [Financial instruments], TsUL, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
12. Kornieiev, V. V. (2007), Finansovi poserednyky iak instytuty rozvytku, [Financial intermediaries as development institutions], Osnova, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
13. The Economist website (2014), «Banking without banks», Retrieved from : <http://www.economist.com/news/finance-and-economics/21597932-offering-both-borrowers-and-lenders-better-deal-websites-put-two> (Accessed 10 December 2016).
14. Petrushenko, Yu. M. (2014), Novitni pidkhody do finansuvannia rozvytku mistsevykh hromad: vid rekonizmu do r2r-kredytuvannia [New approaches to funding community development from rekonizm to P2P lending]. Visnyk Ukrainiskoi akademii bankivskoi spravy - Bulletin of Ukrainian Banking Academy, vol. 1, pp. 90–94 [in Ukrainian].
15. Abakumenko, O. V. (2006), Finansovi innovatsii na rynku tsinnykh papieriv [Financial innovation in the securities market]. Aktualni problemy ekonomiky - Relevant Economic Issues, vol. 12, pp. 17–22 [in Ukrainian].
16. Abakumenko, O. V. (2007), Sutnist ta mekhanizm finansovoho inzhynirynhu [The essence of the mechanism and financial engineering]. Aktualni problemy ekonomiky - Relevant Economic Issues, vol. 1, pp. 125–130 [in Ukrainian].
17. Abakumenko, O. V. (2007), Kredytnei deryvatyvy yak instrument zmenshennia finansovykh ryzykiv [Credit derivatives as a tool to reduce financial risks], Kultura narodov Prichernomoria - Culture of the Black Sea region people, vol. 102, pp. 204–207 [in Ukrainian].
18. Abakumenko, O. V. (2008), Finansovi aspekty sekiurytyzatsiinykh uhod [Financial aspects of securitized transactions]. Investytsii: praktyka ta dosvid - Investment: Practice and Experience, vol. 8, pp. 21–23 [in Ukrainian].
19. Abakumenko, O. V., Kovalenko, L. O. (2011), Model harmonizatsii biudzhetnoi ta hroshovo-kredytnoi polityky, oriento-vana na rozvytok [Model harmonization of fiscal and monetary policy, focused on development]. Aktualni problemy ekonomiky - Relevant Economic Issues, vol. 7, pp. 241–251 [in Ukrainian].
20. Abakumenko, O. V. (2013), «The modeling competition in the financial market of Ukraine», Biznes-inform, vol. 5, pp. 302–310 [in Ukrainian].
21. Abakumenko, O. V. (2013), Modeliuvannia rivnia konkurentsii na finansovomu rynku Ukrainy [Simulation offers the financial market of Ukraine]. Problemy ekonomiky - Economic Issues, vol. 1, pp. 283–290 [in Ukrainian].

Надійшла 26.09.2016

Бібліографічний опис для цитування:

Петраков, Я. В. Фінансові інструменти: сутність та класифікація / Я. В. Петраков // Науковий вісник Полісся. – 2016. – № 3 (7). – С. 235–241.